

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

IV 2013 8

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Владан Бартула
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет

УДК 821.163.41.09:398
DOI 10.7251/fil308330b

ЖРТВЕНИ ЕТОС СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Миличевић, Давор (2012), *У огледалу српском*, Београд: Београдска књига.

Београдска књига је крајем 2012. године објавила студију *У огледалу српском*, др Давора Миличевића, читалачкој јавности већ познатог и веома запаженог научника, који се академској и литерарној јавности раније представио књигом *Плаштаница стиха*. Миличевићеву студију *У огледалу српском* чине три тематске цјелине: прва о класичној српској књижевности, друга о савременој, а трећа о корифејима српске књижевнотеоријске мисли новијег времена. Ове три цјелине међусобно су повезане чињеницом да се српска духовна и „књижевна традиција огледа у савременим ствараоцима, а савременост у најдубљим токовима предања“. Такође, идејна нит која повезује три цјелине и све радове у књизи јесте жртвени етос српског народа, који отпочиње у Савином дјелу, а врхуни у косовском страдању. Тај и такав жртвени етос присутан је и у савременој српској књижевности као крајеугаони камен српскога постојања, пјевања и мишљења.

„Однос према традицији представља питање духовног опстанка нације“ (Јован Делић). Предање и традиција једног народа подједнако су важни и за његов биолошки опстанак, без којег нема духовног ни физичког живота. Утолико је студија Давора Миличевића још једна тачка ослонца српске духовности и постојаности, која у времену свеопште духовно-материјалне кризе пред-

ставља насушни извор за све гладне и жедне људске боголикости.

Прва цјелина, под насловом *О очинству и синству*, обједињује три студије о сродству у српској поезији од Светог Саве, Његоша, до Ива Андрића. У првој студији, *Свети Сава у огледалу српском*, аутор стоји на становишту да се личност Светог Саве најбоље сагледава кроз његов подвиг и одрицање, што можемо звати и христоликом жртвом. Ово Савино одрицање родило је касније друга херојства и жртве, које су у себи имале завјетни смисао, као оне видовданске 1389. године. Савина и косовска жртва су, према Миличевићевом мишљењу, двије унутрашње тачке српског националног завјета, које одређују поредак духовног хода народа кроз вријеме. Прва отвара простор за другу, друга пак осмишљава и потврђује прву. У том смислу, Свети Сава представља почетну тачку цјелокупног националног предања. Ако су саборци и сљедбеници кнеза Лазара, они историјски и сви потоњи, у поезији, есхатолошки причасници, „онда је Свети Сава онај који спрема свето причешће и држи путир у руци“. Сава је тај који установљава најтврђу и нераскидиву везу српског народа с Христом. Тај Савин пут наслиједио је и чувао кнез Лазар, али је и наше вријеме позвано и призвано да чува ово предање. То предање уграђено је у нашу умјетност и нашу поезију и веза с тим предањем може бити остварена искључиво путем књижевности. Стога је, пре-

ма Миличевићу, књижевност највиши израз бића и достојанства једног народа. Од Светог Саве, преко епике, Његоша, па све до Кочића, Андрића и Исидоре Секулић, наша књижевност, сматра аутор, преноси духовне истине предања, открива жртвени смисао историјског тока и српску књижевну свијест преводи у јеванђељски оквир. Укратко, завјетна свијест може се одржавати и изнова актуелизовати само поезијом, оном врстом људске дјелатности која је и креира.

У другом тексту прве цјелине књиге, „Шта је човјек а мора бити човјек“ (О правој теми Његошевог „Горског вијенца“), Миличевић Његошево дјело представља као спону између старог и новог у српској духовној традицији. Његошев квалитет изражен је у првођењу косовске величине и трагике у сопствено дјело. Тако је, према Миличевићу, христоролика матрица националног предања пренесена у нови књижевни израз. Његошево стваралаштво отвара нам и још дубљи увид у националну књижевну прошлост, доносећи у домаћај нашег духовног осјећања и њен сами почетак, који је у писаном трагу оставио духовни отац свих нас, Свети Сава. Његош, каже Миличевић, тако постаје духовни стожер који, с једне стране, води до најудаљенијег тока српске књижевности, Светог Саве и Косова, а с друге стране из њега извире читава једна плејада најбољих српских писаца, као што су Андрић, Бећковић, Ного, Сладоје итд.

У трећој студији првог одјељка књиге, аутор испитује *Православну духовну основу савремене српске поезије*. „У једном тренутку развоја српске културе и књижевности, комплетна православна духовна компонента на којој је вијековима стасавала та култура и књижевност проглашена је мртвом и спремно за музејско архивирање“, сматра Миличевић. Прекинуто је пупчано тки-

во између два организма, старог и новог, па су и поетичка размишљања о нашој новијој књижевности постала ускраћена за сопствено културно наслеђе. Отуда и болни јаз између нашег доживљаја поезије и поетичких размишљања о тој поезији. Премостити тај јаз равно је духовном подухвату који се зове преумљење (μετάνοια). Давор Миличевић овдје употребљава суштински појам православне духовности, покајање, који је услов сваке духовне радње. Покајање је усветоотачкој литератури преумљење, или промјена етоса живљења. Преумљење је основа литургијског доживљаја свијета. Тек откривањем такве перцепције (литургијске) поново је могуће вријеме свијета учинити саставним дијелом вјечности (временом Цркве) и сагледати појединца (човјека) као дио Божје творевине. Једино се у том оквиру може посматрати вриједност исказана у стиховима савремених српских пјесама. Специфична тежина вриједности српског књижевног израза може се најбоље измјерити православном духовном традицијом. Централно питање те духовне традиције јесте, опет, питање жртве. Дозамимо до мјеста гдје се естетичка норма претаче у етичку. Косовски завјет и јеванђељско језгро наше епике, Лазарева слободна жртва, избор за царство које је увијек и довијека, уткани су у етичку потку савременог пјесничког израза. Литургијска свијест, као кључна особина православне духовности, препознаје се у Ноговим, Бећковићевим, Сладојевим стиховима, прије свега, по спремности да се за етичку основу, чак и у интимном лирском изразу, постави колективна тежња ка заједници заснованој на христорошкој, косовској жртви. Супротно оваквом поимању поезије, развој тумачења литературе у другој половини двадесетог вијека, како је примијетио и Никола Кољевић, доводи нас у таутолошку ситуацију „да се један вид релације објашњава другим, а да

при томе не знамо на која се подручја искуства те релације односе“. Тако, дакле, истинско самјеравање новије савремене српске поезије једино је могуће православном духовношћу, пошто је та поезија њен саставни органски дио.

Други дио књиге, под насловом *Мала преображења*, састављен је од пет текстова о новијој српској књижевности. У првом тексту, *Епски свијет у лирском изразу*, Миличевећ говори о епској поезији која је нашла своје мјесто у лирском дјелу, али и о томе да се „српска десетерачка традиција издваја из свеукупног усменог наслеђа европских народа по свом, у суштини, христоликом језгру“. И у том свијету предимензионираног јунака, акције ликова биће самјераване спрам кључног лика Лазарева жртве, сматра Миличевећ. И неће само косовски циклус пјесама бити означен овом јеванђељском ауром. Неће се, наиме, само судбоносни потези појединаца унутар овог циклуса, из којих слиједи даљи историјски ход читаве нације, огледати у лазаревском огледалу и зашнивати на његовом опредјељењу за царство чија је вриједност у томе што је „увек и довека“, него ће и цјелокупна историјска вертикала српског епског свијета почивати на драмском усуду Косова (70). Док су Вишњић и други Вукови пјевачи могли и формом исказа и историјским оквиром свог доба да призову косовски завјет као дио сопственог искуства, српски лиричари нашег времена морали су да у епску структуру уђу радикалнијим поетичким захватима. Да би се мит у лирском стиху оживотворио, било је потребно ухватити његов основни дамар тиме што ће се из свијета етоса, лирском перспективом, освојити и извући само огољено језгро косовског етоса (77).

Чврст оквир косовског етоса, преведен у лирску форму путем освојених индивидуалних драмских ситуација из епског свијета, подариће духовни кон-

текст који спречава расипање пјесничког бића. Лирски субјект неће више бити у опасности да залута у лавиринту личних асоцијација. Лирски израз, обременен епским наслеђем, представља информацију која се, и поред изузетне спољашности, не расипа. Јер њен канал, пут од пошиљаоца до примаоца, иако састављен из бројних културолошких рукаваца, чист је и проходан, ограђен чврстим материјалом косовског завјета који не допушта никакав шум (79). Тако је лирска перспектива оживотворила епско наслеђе и њен централни, стожерни дио, Лазарево Косово, као наш национални завјет (81). Оваквим посредовањем лирске ријечи, којом се освјешћује епска свијест, и као централно мјесто сусрета са читаоцем извлачи јеванђељска потка косовског завјета, савремено српско пјесништво призваће, као природни дио свог садржаја, православне духовне теме. У процесу спасавања лирског субјекта путем преводјења митске свијести у завјетну, јеванђељску, створен је комуникациони оквир у којем лични глас неминовно одзвања као молитвени запис или неки од његових еквивалената: исповијест, тужбалица или, чак, клетва (82).

Други текст другог поглавља, *Чрте и резе на липовом крсту* (студија о Ноговој поезији), природно се наставља на претходну тему. У средишту српске културе налази се косовска трагедија, „косовско определење као њена духовна и морална суштина“. То потврђује новија српска поезија, нарочито Ногова збирка *Лазарева субота*. Везујући за косовски циклус различите сегменте своје духовне стварности, укључујући и најинтимније исповијести уплетене у стихове који говоре о дјетињству, Ного је овдје бескомпромисном лирском перспективом разбио епску љуштuru нашег централног мита и извукао из ње јеванђељску срж Лазарева христолике жртве (85). Такође, оно чему нас учи *Балада о*

води јесте то да је српска историја заправо хришћанска историја, и да су и оне старије, паганске наслаге, сачуване у нама само захваљујући хришћанском оквиру у који су срећно уклопљене (87). Ногова поезија није само потврђивање хришћанског оквира вриједности као једне духовне равни српског постојања него и као јединог окружења из којег је могуће резоновање пјесниковог лирског гласа. Зар неће силазак до времена „чрта и реза“ бити и преиспитивање могућности пјевања из духовног система вриједности друкчијег од хришћанског? Баш као што се драма дефинисања нашег моралног идентитета на крају изражава парадоксом у крст сложених чрта и реза, тако ће силазак до ових најдубљих духовних наслага националног бића отворити драгоцјеност, заправо неопходност останка и опстанка у Ријечи (Логосу), јеванђељском поруком и дословно Србима донесеном, као једином медију помоћу којег се та драма да вјеродостојно изразити (93).

Мала преображења Ђорђа Сладоја наслов је треће студије другог одјелка књиге. Сладојева поезија се на неки чудан начин од „наивно и анахроно схваћене лирике разликује управо по степеном освећености и самоартикулације“. Посредством његове поезије, сматра аутор, учествујемо у срањивању патријархалних вриједности косовског завјета са свијетом садашњице у преиспитивању нашег личног односа према традицији и њеним вриједностима (99). И Сладојева поезија се плете на пређи косовског завјета као крајњој мјери етичког вредновања, гдје се мире супротности цјелокупног националног наслеђа призваног овом поезијом. Стога се, сматра аутор, Сладојева поезија показује као дубоко хришћанска, и то до те мјере да је његов опус вјероватно најкристалније мјесто у којем бисмо могли да сагледамо православну основу концепта гријеха у савременом српском пјесништву (99).

Сладојева поезија је прецизно оцртана духовна географија предјела гријеха, вјечно „бдење“ у стању пада, слика нас недостојних жртве која нам је понуђена за искупљење. А у таквом виђењу ствари, без покајања нема ни поклоњења ни испуњења. Зато нам је потребна „искупитељна милост поезије“, да од ријечи „начинимо сјенице“ и у њих се настанимо. Док боравимо у стиховима Ђорђа Сладоја јесмо скућени, спасени у ријечи и знамо да нас из „прегршти жара“ грије непролазна христопреображењска свјетлост (108).

Ко то тамо прича наслов је четвртог Миличевићевог рада, а ријеч је о Кочићу и о приповиједању у циклусу о Симеуну Ђаку. У Кочићевом приповиједању Миличевић уочава да је тема постављена тако да величина и сјај прошлог, херојског доба, наше утемељење у десетерачком епосу и видовданском етосу и осуђеност да живимо у вијеку у којем за те вриједности нема мјеста, јесу одбрана и опстанак српске завјетне свијести у оскудном и кукавном времену садашњице. Према Миличевићу, ми спознајемо да нам Кочић открива духовно наслеђе на којем почива његова прича. И то је највеће Кочићево завјештање у којем је омогућио свакоме да препозна и сачува, и кроз живот пронесе, наш најдрагоцјенији духовни прилог, и у оним временима у којима се мрким погледом покушава открити ко то тако прича у прикрајку (121).

Други дио књиге завршава се студијом *О очинству и синству*. Ту је ријеч о нобеловцу Иву Андрићу и српској духовној традицији у његовом дјелу. У српском духовном усуду нема ничег што би било „примарније“ или „елементарније“ од косовског опредјељења. „Судбина“ и „поезија“ су се, тако, рано умрсиле у чвор Андрићевог односа према књижевности и животу. И не треба се онда чудити што Андрић Његошеву „страшну лозинку“ препознаје као кљу-

Владан Бартула

чно мјесто сопствене духовне судбине, нити то што тај Његошев стих чита као тачку у којој се сабиру и из које размршене одлазе све његове недоумице, духовно жариште из којег васкрсава његово дјело. Освајањем духовног кода претходника, Андрић је у њега уписао и за будуће генерације заувјек утиснуо немире и созерцавања овог нашег доба, дајући томе и ономе што баштини од својих претходника нови изглед. Још једном се, на Андрићевом примјеру, синство у српском духовном току чудесно преображава у очинство (125). У Андрићевом дјелу све живи парадоксом Његошевог стиха (25). Андрић доноси обновљену вјеру у причу као духовни модел свијета, као облик спасења од сложене испарчаности модерног искуства и неуротичног хаоса модерне историје. То и јесте, према Миличеву, Андрићева завјетна мисао која представља у прозно рухо заодјенут одзив на глас Његошевог „нека буде што бити не може“ (131). У Андрићевом прозном исказу употпуњава се визија осмишљавања патње и страдања у чијој је основи свјесна, христолика жртва, као једино испуњење истине смислом (132). Андрићева оптика у приповиједању бива мјерена и одређена ловћенском визијом. Драма Андрићевог стварања одвија се у неопходности сталне обнове дијалога с трагедијом. То је драма очинства и синства српског духовног тока која је почела у Хиландару, са Светим Савом, а на Косову доживјела жртвену мјеру у пуноћи раста жртве Христове.

А можда би најтачније било речи да Давор Миличеву кроз три поглавља говори о Жртви и о Косову и кроз феномен страдања и жртве самјерава цјелокупну српску књижевност, на најизраженијим појединачним примјерима.

Треће поглавље књиге носи наслов *О чуварима баштине*. Ријеч је о тројници српских критичара, о професорима Да-

вора Миличеву, Новици Петковићу, Славку Леовцу и Николи Кољевићу.

У студији о Новици Петковићу, *Столпници и отшелници српске поезије*, Миличеву цитира професорове ријечи, које могу послужити као мото Петковићевог критичког израза: „Ми заправо и немамо шире, ни стабилније, па наравно ни значајније симболичко језгро у језику од косовског“ (140). „Они који књижевност пишу, наши писци, а можда још више они који књижевност проучавају, дужни су данас као ретко када да нам сабиру делове памћења, и дужни су да нам отворе поглед на Косово не другачије него као на неразлучни део српског културног простора“ (148). Завјетна, косовска свијест заснована је на јеванђељском језгру. Хришћански оквир вриједности се тако потврђује као једна духовна равна нашег постојања, али и једино окружење из којег је могуће резоновање пјесниковог лирског гласа (141), при чему је хришћанска традиција виђена као наше посљедње духовно уочиште у свеопштем процесу осипања смисла. Новица Петковић је, према Миличеву, успио да сачини поетике новијег српског пјесништва и да назначи најважније духовне оријентире укупног српског пјесничког тока (142). А наведени пјесници откривају нам се као столпници и отшелници српске поезије, који су ту фину нит предања, вјерујући у мудрост језика као силе шире од себе, упркос свим искушењима, успјели да преведу у ново вријеме (147).

Природа критичког израза Славка Леовца наслов је друге студије треће цјелине књиге. Према мишљењу Давора Миличеву, циљ Леовчевог критичког ангажмана увијек јесте да објасни и потврди „присуство поезије“, дакле, оно у чему се, сваким новим чином, изнова, самопотврђује свеукупна духовна традиција, а што у нашем времену бива, у постмодернистичкој критичкој перспективи, доведено у питање. Креатив-

ни критички чин Леовчев Миличевић одређује као „поетску духовност“. Леовац је претресао суштинске агоне у свим равнима поетичког дискурса. И колико се у његовим расправама открива природа поезије, толико се отвара увид у природу критичког чина.

На ово виђење Леовчевог дјела наставља се рад о Николи Кољевићу, под насловом *Између иконоборца и иконобранитеља*, и Кољевићев став да нам је „традиција потребна да бисмо је вредновали“. Према Кољевићу, сматра Миличевић, пјесник и критичар су, сваки са своје стране и на свој начин, у принципу на истом задатку уцртавања кота на координатама система људских духовних вриједности (165). За Кољевића, свијет књижевног дјела је најартикулисанији израз људских вриједности, као дио најбогатије духовне ризнице, а не тек бескрајни лавиринт језичке тамнице (167), изричит је Миличевић.

Ако пођемо од корица књиге, на којима је изображен лик Светог Саве, јасно ће нам бити да се аутор огледа у његовом лику и да кроз око светитеља гледа на цјелокупну српску књижевну традицију. Огледати се пак у Савином лику и његовим погледом гледати на

српску културну традицију значи Србе и српску културу посматрати као христологику, жртвену културу, саображену вољи Бога Оца, како ју је и Сава воспоставио. Књига Давора Миличевића, *У огледалу српском*, управо на овим основама сагледава и вреднује српску књижевну мисао, пратећи континуитет од средњег вијека до живих српских пјесника. Откривајући и освајајући просторе предања, усвајамо и мјерила за вредновање сопственог чина и бића (178).

Овај кратки приказ добро осмишљене и изузетно корисне студије Давора Миличевића, писане јасном рјечју, срчаном мишљу и језиком смисленим, јесте само један од погледа на књигу. Остале теме и питања, којима књига обилује, остављамо коментарима и анализама других стручњака-специјалиста за поједине области. Оно што је сигурно, ова књига ће бити одговор, прије свега студентима књижевности, али и свима осталима који желе да сазнају шта је суштински српска књижевност и какав је њен значај и континуитет до данас.

vladanba@gmail.com